

ismertetni, s a szemtanúk sem láttak bele a folyamatba, kimarad. De ebben sem következetes a kompozíció megalkotója. Amikor kedve úgy tartja, eltér az elvtől, és beiktat például beszélgetéseket, ám a szerkezeti részlegességből, vázlatyszerűségből adódó hiátusok ilyesféle esetleges kitöltésében nem tapasztalható logika. Kompozicionálisan különösen zavaró a beszélgetések helyenkénti lejegyzése, mert a közvetítésnek ez a fajtája nem tartozhat az objektívalódott anyagba, megtöri az építkezés koherenciáját. S láthatóvá teszi a szerkezet erőltettségét: ha ennyi engedmény tehető, akkor miért éppen az elbeszélő hiányzik?

A narráció vállalt hiánya valóban komoly nehézségek elé állítja a szerzőt, szereplői nem írnak elég jól, nem viszik el leveleikben és naplójegyzeteikben a cselekményt a más jellegű kizökkentő dokumentumokkal, a listákkal, hivatalos kiértékelésekkel, cédulával, magánfeljegyzéssel, KGB-dossziékkal, kémjelentéssel, újságcikkkel, előadás- és vizsgajegyzettel, klinikai zárójelentéssel együtt sem, még ha úgy-ahogy követhető, kikövetkeztethető, hézagosan kirakható is belőlük a történet.

A műfaj szentimentalista és modern előképei teli vannak érzelmekkel, belső kivételésekkel, önelemzéssel, a másik vagy egy harmadik személy jellemzésével, megszakított, ám írásos dialógusokkal. A nézőpontváltás lehetőségeinek kiaknázásával. Kompenzálódik tehát a másik oldalon, ami az egyik hiányként van jelen. Talán abban ragadható meg a különbség oka itt, hogy ilyen sok alakot, amennyit Ulickaja most próbál, e műfajban nem lehet saját írásbeli megnyilvánulásaiakon át megjeleníteni. Narrátori összefogással mozgatható ennyi figura, amire nemcsak Tolsztoj, hanem maga Ulickaja is példa: a *Médea és gyermekeiben* jól azonosítható arcuk és testük, érzéki, ritmikus, következetes, ám meglepetéseket tartogató összefüggés-rendjük, feltárható, de nem szemet szúróan evidens tipológiájuk volt a szereplőknek. Itt most nem látjuk őket, a képük helye üres. Aláírások, halovány, erőtlén képleírások találhatóak mindössze a meg nem jelenített tárgy, személy helyén, a helyett. Ami látszik, az a szerkezeti váz, amit viszont nem töltenek ki a részletek – lemarad az építmény maga.

Mégsem esik szét és nem is azonosíthatatlan teljesen a szereplőgárda sem, minthogy a rájuk adott válaszokkal együtt kerülnek bejegyzésre a levelek, így visszaidéződik a levélíró kiléte, a kapcsolat jellege. Tanúi lehetünk találkozások előkészítésének és utóregzésének, de magának a találkozásnak nem. Az idő- és térbeli ugrásokkal a reflexiókon át hálószerűen mégis megképződnek a dokumentumok körül bizonyos tartalmas, beszédes csomópontok.

Amelyekben megmérkőznek a széthúzás és az összetartás erői. A centrumé és a perifériáé, a fundamentalizmusé és a reformációé, ortodoxoké és neológoké, a sajáté és a másiké, az egyetlené és a legitím többféleségé, az egy autoritásáé és az egyeztető okumenizmusé, a purizmusé és a hibriditásé.

Innen tekintve rá a fenti séma mégiscsak megéled, s az együttlétezés esélyeinek elvi kirakójátékává válik, a nem látott, mert csak villanásaiban, következményeiben, utóhatásában, fázis-

csúsztatással észlelt törekvések töprengő, felelősségteli gondjává, egy nagy jelentőségű kísérlet követésévé. Az analízis és szintézis terepeként, a kombinációk következetes és őszinte végiggondolásának aggódó gesztusaként egzisztál a regény. Az utószóban az önéletrajzi keretszereplőből biográfiai szerzővé előlépő Ljudmila Ulickaja ki is mondja kertelés nélkül: „Mentségemül az igazság kimondásának őszinte vágya szolgálhat (az igazságé, ahogy én értem), s e szándék esztelensége.” Kérdéseket villant fel, töpreng a mű a tanok, törekvések egyeztetésének és összeegyeztethetlenségének érvein. Az a megfeszített közelítési igyekezet teszi rokonszenvenné, szerethetővé regényét, ami a szándékban és annak esszéisztikus megfogalmazásaiban rejlik: összebékíthető-e a lokális az univerzálissal? Olvashatjuk-e egybe az Ó- és Újszövetséget, lehet-e létjogosultsága Jakab egyházának, amely a zsidó gyökerek közelében maradna? (Jakab leveleiben érinti a nyelv veszélyeit, a hit és cselekedet viszonyát, s hogy Isten nem személyválogató.) Ellentéte-e a későbbi fejlemény, a kereszténység a forrásnak, az alapnak. Ellentéte-e egyik a másiknak? Tagadja-e az utóbbi az előbbit, s az előbbi az utóbbit? A kiegyezés illúzió, hiszen nem eliminálható a különbség a Messiás eljötté avagy meg nem születtsége között?

Avagy mégsem? A mű azt a kereszténység-értelmezést közvetíti ugyanis, amely szerint Jézus a tisztesség és a zsidó törvények betartatása mellett – nem helyett – a szeretetet és a befogadást, az üdvtan más népekre való kiterjesztését is hirdeti. Aki ezt elfogadja, annak megszületett a Messiás. E radikális definíció mozgatja a regény ideologikumát és egész koncepcióját, kompozícióját. Nem időtálló, nem életképes vállalkozás ilyen tartalommal felruházni egy felekezetet, mutatja Daniel példája Ulickaja regényében. (Egy fontos részlettel is vitatkoznék az összebékítő definícióban: a zsidó törvények sokaságából Jézus nem kívánta megtartani az összeset, sőt. Kár, hogy e változtatás tudatosítása a műben nem történik meg, s reflektálatlan teológiai csúsztatásként van jelen.) Maga a mű is részleges kudarc esztétikailag, a megmutatás kudarca. Az ábrázolt tartalom allegóriája az ábrázolás szintjén. Ily módon mégis adekvát formája lett a tartalomnak? Részben igen, s a széteső szerkezetet összetartani kívánó erőfeszítések azzal is legitimálódnak, hogy elgondolkozás tárgyává teszik a benne feszülő eszmei törekvést. Demonstrálják a különbözőségek mérséklésére, a holisztikus szemléletre irányuló kísérletek halálra ítéltségét világunkban. Izrael gyűlékonyságát, a benne élő egyházak korántsem békés viszonyát egymáshoz. Azt, hogy mennyire nem hatékony a legjobb szándékú, leghitelesebb (személyes példával alátámasztott, legitimált) közvetítés sem, hogy nincs tartós igény a közös felületek, értékek, eredet keresésére és találására, az elkülönülés, a szeparáció, a konfrontáció képezi meg mindenekelőtt világunkat, s nem az egyező értékek örömteli felismerése, megosztása s tisztelete. Mintha a mai egyházak elfelednék, hogy hivatásuk az emberben rejlő jobb ember kibontakoztatása s a transzcendenshez való közelítése. Mérhetetlen gögjükben, hogy csakis ők teszik ezt helyesen, s teszik lehetővé az Istenben való részesülést, kiátkozzák, elti-

porják a máshonnan – ugyanazt – keresőt. A regény megkapó példákkal szolgál arra, hogy az egyik egyházból vagy felekezetből gyakran kényszerűen kiváló személyeket mennyire gyanakvoan, nehézkesen – vagy sehogy sem fogadja be a másik, tudatosan választott csoport. Hogy a szervezetek védik saját kereteiket, formális határaikat, nem kérnek a kicsit másként – általánosabban, átfogóbban gondolkodókból, a határt a mezsgye felé tágítókból, spiritualizálókból. Nem a közöset kutatjuk, hanem a különbségek életnek bennünket, bomlik ki Ulickaja matematikájából. Nem kommentálja, de a sorsfoszlányokból kiderül: végzetesen megosztottak vagyunk. (Még az orosz típusú pravoszláv egyházból is kettő van Izraelben, egy orosz és egy helyi változat.) Daniel atya gyülekezetét a zsidók és a katolikus hierarchia, a pápa is rossz szemmel nézik. Az üldözöttek, a határon mozgók, a közvetítők, egyeztetők sem találnak egymásra, világlik ki az egyik szálból, minthogy más tartalmakat egyeztetnének. A pápa és Daniel találkozásának leírása kissé ponyvaregény-ízű és aligha szervesül a kialakítandó képbe.

Daniel mindössze a kufárokat úzi ki a házból, a lélekkel üzletelőket. Fogadja a keresőket, hozzá megtérhetnek a szeretetre vágyók. Kibékítő gyakorlata, a mezsgyén egzisztálás praxisa, ha van is igény rá, törekeny, sérülékeny, s kíméletlenül elsodortatik, mert mind az egyén, mind a köz a betű (ritus, forma), s nem a szellem követését, fordítását, egyeztetését tartja elsőlegesnek.

Turi Tímea

Budapest pusztulása, regények születése

(Spiró György: *Feleségverseny*. Magvető, 2009)

Irodalom és politika áldásos házassága azért nem virágzik, mert nincs együtt a nemzet, és akkor fog virágozni, amikor az egész nemzet együtt lesz – legalábbis Mikszáth Kálmán szerint. Az egészséges frigy feltámadásához pedig nem kell más, mint hogy visszatérjen a magyar lélek az irodalomba és az idealizmus a politikába. Mikszáth több mint százéves anekdotájának helyzetleírása részben a mára is igaz: az irodalom és a politika egyaránt kényes önállóságára a másik rendszerrel szemben, igaz, talán épp a Mikszáth által is idézett nemzeti hagyományok szándékolttal ellenében. Ma ugyanis hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az irodalom és a politika összefonódása mindig a válságos és nem a harmonikus társadalmak kísérőjelenségei, a történeti hagyományokból ugyanis épp azt tanultuk meg, hogy az irodalom ott válik politikussá, a politika pedig irodalmivá, amikor valami diszfunkciót kellett kiküszöbölni a közéletben.

Félig-meddig kimondatlanul talán ez is – és nem csupán a szerző körül a közelmúltban méltatlanul kialakult médiahisztéria – magyarázhatja, miért tűnik zavartnak Spiró György legújabb regényének, a *Feleségverseny*nek a fogadtatása. Noha a regénnyel szembeni fenntartások – amelyeknek a legtisztábban eddig Károlyi Csaba Élet és Irodalombeli kritikája adott hangot – nem mulasztják el megemlíteni, hogy nem magával a satíra műfajával van a probléma, hanem a satíra milyenségével, mégis nehéz elképzelni, hogy milyen a jó satíra, ha a *Feleségverseny* legnagyobb problémájának épp a satirikus elemek tűnnek – így a néha elkerülhetetlenül suta referenciális utalások vagy az önmagukat gerjesztő ötletek túlbúrjázása. A regénnyel mint politizáló irodalommal szembeni kifogások így a szórakoztató irodalommal szembeni szintén félig-meddig bevallatlan ellenállására emlékeztethetnek: arra a hozzáállásra, ami bár hangsúlyozza, milyen nagy szükség van igényes szórakoztató irodalomra, de ami számára van és szórakoztató, mégis nehezen megy át a minőség vélt szűrőjén. A közéleti indíttatású írásművek amúgy is rokoníthatók a populáris irodalommal, a közvetlen hatás vágyában és a közvetlenebb eszközök használatában egyaránt: ezért is nehéz megítélni Spiró könyvét mint regényt, mert elkerülhetetlenül szembesülnünk kell azzal, hogy pusztán a regénnyel nem foglalkozhatunk, hogy a regény nem pusztán ön maga.

A *Feleségverseny* céljai még akkor is világosak lennének, ha nem kapnánk sorvezetőt a szerző nyilatkozataiból: a nem is olyan távoli jövőben játszódó regény a parlamentáris anarchiába sodródó ország polgárháborús körülményeivel szembesít, amelyek a diktatúra – egy kommunista királyság – látszatmegoldásába torkollnak. A regény furcsa feszültsége lesz így az, hogy miközben a szövegnek közvetlen közéleti-ideológiai céljai vannak, tehát a *Feleségverseny* gyakorlatilag egy tézisregény, addig e cél eszköze egy ideologikus irányregény imitációja lesz. „Minthogy regényünk elsősorban az emigrációban felnőtt magyar ifjaknak szól, akik sem a negyedszázada történeteket, sem a mai Magyarországot nem ismerik, időnként rövid kor- és környezetfestéssel bővítjük ezt a páratlan történetet, őszintén remélve, hogy a cselekmény áradását nem akasztjuk meg” (5) – olvashatjuk már az első lapokon, de a regény olvasását később is megakasztó mi-kiszólások csak a regény vége felé nyírik el értelmüket: „[c]sak és kizárólag az igazat fogjuk írni ebben a

regényben, és erre meg is esküdünk [...] Eskünk szerencsés csillagzat alatt született, mert [...] mi nyertük meg közös művünkkel a Regina Hungarissima tiszteletére kiírt pályázatot. Abban is szerencsénk volt, hogy az Udvari Cenzúra Hivatal a művünknek mindössze a harmadát íratta át velünk.” (310) A *Feleségverseny* tehát duplán programszöveg: épp csak egy ellenkező előjelű program szövegét imitálja az ellenkező hatás érdekében. Ami pedig a kettőt összeköti, az az, amit a szöveg a pályázat bírálóbizottságának tulajdonítva önironikusan önmagára is vonatkoztathat: „a bírálóbizottság [...] éppen a regény műfaji adottságát, az emészthetőséget értékelte magasra.” (311) A két regény – ami pedig egy – közötti távolság pedig egy gyakran használt, épp ezért néha már túlságosan is kiszámítható fogással válik érzékelhetővé: a fikatív kurzusírók mindig megemlítik, majd megcáfolják a nyugati reakciók Magyarországról alkotott véleményét, de úgy, hogy a Spiró-regény olvasójának egy szemernyi kétsége se legyen afelől, hogy ami hazugnak feltüntetett a „belső” regényben, azt igaznak kell tekintenünk e „belső” regény külvilágában, amelyről „maga” a regény szólni akar. A narrátor által megcáfolt húzza alá a szerző igazát.

A *Feleségverseny* mint díjnyertes alkotás: a Nagy Fordulat után visszatekintve elmesélni, hogyan érkezett el a kánaán. A *Feleségverseny* mint Spiró-regény: megmutatni, hogy nincs fordulat, hogy nem fordulhat semmi sehova, hogy a demokrácia és a diktatúra egyaránt zsákutca, nincsen remény, nincsen remény. És ez az a pont, ahol zavarba jön az olvasó, mert ha valóban nincsen remény, akkor minek olvasni ezt az egészet, és hát minek volt megírni – így mégiscsak feltételeznünk kell tehát valami bizalmat, a változás lehetőségének a bizalmát legalább, ami mégis alig van benne a regényben, benne van azonban a regény mögött sejtethető programban. Ezzel a programmal – gyakorlatilag a nemzetféltes programjával – nehéz nem egyetérteni, a *Feleségverseny* közéleti szerepvállalását azonban, úgy vélem, mégiscsak megnehezíti valami még csak nem is a szorosán vett regényen kívül álló ok. Ha ugyanis elfogadjuk – vagy elképzeljük –, hogy a *Feleségverseny* többet és mást is akar irodalmi céloknál, tehát politikai, közéleti, nyilvánosságformáló indíttatása is van, akkor azt tapasztaljuk, hogy az egyre erőteljesebb hatásokkal szembeesítő korjellemzés épp a fokozás állandó monotoníája miatt fullad ki, válik hatástalanná. A regény történelemszemlélete gyakran összeesküvés-elméletekben nyilvánul meg: az országot a politikai és gazdasági érdekek cinikus egybefonódása dönti romba, fordulatoktól függetlenül – az összeesküvés-elméletek azonban, legyenek akármilyen reálisak és/vagy valószínűek, mindig magányos gondolkodás eredményei. A *Feleségverseny* néhol paranoid világképe is – főleg a regény középső harmadában – így olyan magánmotyogássá válik, amely nem csak a regény elbeszélését teszi nehezkessé (a regénykezdő ígéretnek ellentmondva a korfestés itt akasztja meg a cselekmény áradását), de a közös beszéd lehetőségétől is eltávolít. Mindezt hibának is felróhatnánk (a regény két-

ségtelen túlríttsága is ebből fakad), ha a *Feleségverseny* amúgy sem viseltetne meggondolandó fenntartásokkal a közös beszéd lehetőségét illetően. A regény mi-elbeszélője ugyanis bár formailag a pályázatgyőztes kurzusírókkal azonosítható, néha mégis úgy tűnik, a regény lapjain továtűnő nemzet mint igazi közösség helyébe a megalkotottságában részvétel nélküli közösség lép: épp ebben a mi-ben rendül meg a regény bizalma. (Ugyanakkor a régi dicsőség szimbolikus maradványai is szertehullanak: Katona, Arany, Jókai elfelejtődve idéződik meg, csak Ady és Petőfi marad meg, az is torzítva, az emlékezetben.) A *Feleségverseny* mint díjnyertes kurzusregény: a mi-t kívánja újraalkotni. A *Feleségverseny* mint Spiró tézisregénye: egy személyes, még ha pontosnak tűnő vízió a történelemtől, ennek a mi-nek az állandó illékonyságáról, ideologikus konstrukció-voltáról.

Az elbeszélés többszólamúsága ugyanakkor nem csupán a regény történelemszemléletével van kapcsolatban, de azzal a jelenséggel is, amelyet könnyen érthetünk akár narratológiai következtetésnek is. Szegő János állapítja meg a Magyar Narancs hasábjain, hogy furcsán hat, ha az elbeszélő hol hamisító kompilátor, hol mindentudó. Emellett azonban még másban is megnyilvánul az elbeszélés kettőssége. A regény legerősebb részének a könyv első harmadát tartom, annak a történetét, ahogy a véletlen főszereplővé váló Rea mellől eltűnik az addig is felemás biztonság, eltűnnek a családtagok: ezeken az oldalakon a legfeltűnőbb az is, ahogy a Rea szemszögéből egy valóban mindentudó elbeszélő által ábrázolt részletgazdag leírások assák alá a dokumentátnak, forráskezelőnek feltüntetett elbeszélés hitelességét, miközben fordítva is működik a hiteltelenítés: a magát történelminek feltüntetett elbeszélést épp ezek a mindennapi részletek bizonytalanítják el. A regény kettősségéből adódóan nem lehet tehát eldönteni, hogy a narratológiai következtetések „magának” a regénynek a hibái vagy a „belső” regény (amelynek szövege ugyanakkor természetesen azonos „magával” a regénnyel) természetének megértését segítő elemek. Ezek a következtetések néha a cselekményvezetésben is megnyilvánulnak: a különböző források nem csak jelölten ütköznek. A királykeresés céljából a magyar lakosság teljes egészéből kivont génállomány sorsáról egy helyütt például azt tudjuk meg, hogy egy részüket eladták egy amerikai kutatóintézetnek (205), más-hol pedig azt, hogy a feldolgozott adatokat személyiségi jogokra hivatkozva megsemmisítették (224). Ugyanannak a történetnek a különböző kimenetelű elmesélése azt sejteti, hogy a regény elegyes szöveg: a több forrásból (visszaemlékezésekből, dokumentumokból) való megalkotottság akkor is meglátszik a szövegen, ha e forrásokat nyilván átalakították. Bizonytalanul kérdezem: vajon nem az értelmzői túlmunka eredménye, ha mindez minden negatív utópiák prototípusának, az 1984 főszereplőjének munkáját juttatja eszünkbe? Smith újságcikkeket, dokumentumokat ír át, hamisít meg, de soha nem az egész, mindig csak jellemző részletek kicserélésével: efféle történelemalakítás fércnyomai mutatkoznak meg a *Feleségverseny* szövegében is. Rea

személyes regényén keresztül azonban nem csupán a különböző dokumentumok ütköznek, Rea regénye példa egy olyan személyes regény lehetőségére, amely alássa a dokumentumok hitelét, ahogyan a dokumentumok hitele a személyes regényét. Budapest pusztulása: a hitelesség pusztulása. Mindezekre pedig épp az ellentmondások által derül fény – azon túl ráadásul, hogy az ellentmondás a legfontosabb nemzetkarakterológiai jegynek tűnik fel a könyv lapjain.

Kérdés azonban, hogy ha a *Feleségverseny* a történelemhamisítás folyamatának is a regénye, mit láthatunk meg az ártít, tehát eredetinek gondolható történelemtől? Rea látszólag személyes regénye mutat meg ebből valamit, vagy a kurzusregény által cáfolt valóságselemek? Ha ugyanis a „belső” regény meghamisít egy történelmet, akkor a regény „maga” szükségképpen felépít egy másikat. A kétféle regénynek – ami végülis egy – azonban nem csupán a fokalizációja más, hanem az időszemlélete is. A *Feleségverseny* mint imitált kurzusregény visszatekintő elbeszélésének a feladata: bemutatni, hogyan lett minden jó, hogy a véletlenek, amelyek a csúnya és buta Reát a magyarok királynőjévé tették, mindig sorsszerűek voltak. A *Feleségverseny* mint anti-utópia célja: rámutatni, hogy a véletlenek soha nem többek önnön esetlegességüknél. Rea azért lett királynő, mert így adódott, lehetett volna bárki más – de csak akkor, ha semmiféle logika nem jövendölheti meg azt, hogy nyerni fog. A véletlen ugyanis az az erő – lásd a törvényhozó erőre emelt, mert az emberi tévedhetőséget kizáró kockavetések –, ami a kurzusírók kommentárja szerint egy ország igazságos vezetésének eszközévé válhat. A véletlen a kurzusregény számára: lehetőség az igazságos döntés felismerésére. A véletlen az anti-utópiának: a történelmi fejlődésbe vetett hit visszavonása. A kétféle, egymástól csak ítéletükben különböző időszemlélet visszatekintő linearításban nyer formát. Mégis a történet befejezésében való bizonyosság az, ami a happy endbe torkolló könnyed olvasmányokra emlékeztet, és az, ami néha tagadhatatlanul unalmassá teszi az elbeszélést: hiszen mindent tudunk már előre, a politikai machinációkat éppúgy, mint Rea királynővé koronázását. A cselekmény végkifejletének ismertségéért pedig nem mindig kárpótol az odavezető út fordulatossága.

A visszatekintő elbeszélés pedig hiába tár fel egy célulvő történelemszemléletet, valójában egy olyan visszafele múltó idő működését mutatja be, amely meg is másítja az előzményeit. Ha a kurzusregény tézise a teleológia, az anti-utópiának a rekurzivitás. Mindez nemcsak a regény elbeszélésében, hanem a cselekmény számtalan motívumában is megnyilvánul, ennek az időszemléletnek a legmaradandóbb emlékműve a Magyar Sírátófal, amely „dacol az időnek mind a múlásával, mind a járásával” (219). A történelem visszafele haladó megalkotása pedig nem csak abban nyilvánul meg, hogy a történelmi hagyományok kiguberált kompilációjaként találják ki a Kommunista Királyságot, de abban is, ahogy a történelemalakító dokumentumokat létrehozzák. „Igaz, hogy a koronázást a minőségi felvételek elkészítése érdekében egy évvel később megismételték, de a tömeg is igazi volt, meg

a szereplők is” (241) – olvashatjuk a Duna műjégén lezajlott koronázásról, épp csak az addig letartóztatott Koronatanács-tagokat helyettesítik a statiszták. Az újraforgatás a múlt megalakításának a metaforájává válik egy olyan történelemben, amely mindent kétszer mond, mindent kétszer mond. A *Feleségverseny* előre felvett élő adásai is – a regény utolsó harmadának mediakritikai szatírája a királynak feleséget kereső showműsor paródiája, ennek nyertese lesz a történelmen végigcsetlő-botló Rea – a visszafelé múltó idő természetét mutatják meg: azért kell előre felvenni az élő adást, hogy péntekre újra lehessen írni a jelent. De ugyanígy a visszafelé ható idő természetére hívja fel a figyelmet, hogy a sajátos építkezések miatt mínusz házszámokat is osztanak, vagy hogy Rea vágyott emlékeiben a férje által az ablakon kidobott Bátor nénit úgy látja maga előtt, hogy lenről ugrik fölfelé. Az ugyanis, hogy az idő felfüggesztődik és visszafelé foroghat, a legerőteljesebben Reának a halottaihoz való viszonyában nyilvánul meg. A *Feleségverseny* nyomasztó világából ugyanis, mivel nincs időbelisége, nem lehet kilépni a halál által sem: a meghalt családtagok és ismerősök együtt élnek az élőkkel, ez mégsem a kedélyes és éltető emlékezésre hívja fel a figyelmet, hanem arra, hogy valójában az élők is halottak. Nincs különbség. Ahogy igazság és hazugság között sincsen. „Rea megnyugodott. Úgyis sejtette, hogy család az egész” (14) – Rea úgy tud megnyugodni apja temetésekor, hogy elhiszi anyja meséjét, az apja még hazatér; később Bátor néni bár látott, szavakkal mégis visszavont halálakor nyugszik meg ugyanígy. Azonban nem egyértelmű, mit hisz Rea csalásnak, bár több mint valószínű, hogy magát az igazságot. „Az, hogy valakit ott látsz, édes Kolonc fiam, nem jelenti azt, hogy ott is van tényleg. És ha valaki pofán vág téged, nem biztos, hogy tényleg pofán vágott” (58) – tanítja Rea rendőr-tolvaj bátyját főnöke.

A teremtő hamisítás legszebb példája Rea másik bátyjának a története: a kamatyadó befizetése ellen személyi igazolványt hamisító Birs ugyanis a meghamisított irat hatására valóban és egyfolytában (megintcsak nem múlik az idő) tizenhét évesként kezd el viselkedni. „Nincs igazi” (32) – üvölti egyszer, amikor számon kéri rajta az igazi okmányt, és ekkor nem csak azért mondhat „igazat”, mert ugyanazok a hivatalok állítják ki az eredetiket és a hamisítványokat, hanem mert a *Feleségverseny* fantomvilágának sincsen eredetije. Nem az a megrázó, hogy a kurzusregény megmásítja a valóságot, hanem hogy ennek a valóságnak – a regény idézett motívumai ezt sugallják – el kell tűnnie, fel kell oldódnia ebben a meghamisításban – ahogy a királynő koronázott villany-szerelő és a királynővé avasult Rea is eltűnik a realitás teréből.

De szólnunk kell még valamiről, amit csak jobb híján nevezhetünk a regény humorának, mondjuk hát inkább a humor hiányát elpalástoló humor látszatának. Tény, hogy a regény legkínosabb részei a túlpörgetett publicisztikai ötletek – lásd az elhíresült kamatyadó részletezését –, mégis félrevezetőnek találok Károlyi Csaba vonatkozó ítéletét, mely szerint a *Feleségverseny* ötletei egy tárcasorozatban hatásosabbak és egyben humorosabbak lettek volna, hiszen ez a könnyed humor, a nevetés felsza-

badító ereje az, amiben oly kevéssé látszik hinni Spiró regénye. A *Feleségverseny* humora olyannak tetszik, mint Kárpi bácsi társasági rémtréfái: a közönség felszabadultan nevet az ijeszttöbbnél ijeszttöbb dolgokon, de csak akkor, ha nem gondolnak bele valóságosságukba. Vagy éppen akkor? Több helyen is szerepel a regényben, Reának nem volt humora, csak a kárörömöt ismerte, a regény kommentárja szerint ráadásul „minden emberi szimpátiának a felszabadult, kárörvendő megvetés az alapja.” (315) Spiró antropológiája így gyűri maga alá a publicisztikai szellemességet. Aki nevet, vessen magára, amúgy pedig: minnek – ebben a minnek-ben lehetne összefoglalni a *Feleségverseny* önnön tézisregényén túlhajtó erejét és legnagyobb hibáit egyaránt.

A humor hiánya azonban máshogy is túlmutat önmagán: a humor egyik legfőbb forrása ugyanis a többértelműség, miközben a világ többértelmű olvasására képtelenek a regény – egyéb-íránt funkcionálisan analfabéta – szereplői, vagy ha többértelműséggel találkoznak, mindig egyértelműsítenek. A zavaró többértelműségeket mindenesetre a regény is rövidre zárja, ahogy véletlen többértelműségét egyszerűsítik a sorsszerűség reményében a kurzusírók, amikor a később királynővé választott Rea életét írják meg úgy, mintha már lettek volna jelei Rea megelőző életében. Ez a sorsszerűség azonban az utólagos történetírás és nem a szereplőké maguké, ahogy a regény szereplői nem is birtokolják azt a nyelvet, amin szólnak róluk (lásd például az „elment” szó kétértelműségét, aminek a metaforikus értelmezésére való képtelensége miatt nem tud szembesülni Rea nővére halálával). Épp ezért a regény felveti azt a kérdést is, hogy vajon lehet-e egy világról olyan nyelven beszélni, amely nem sajátja ennek a világnak? Vagy az elbeszélés, a regény „maga” így éppolyan hamisítás lesz, mint az általa imitált, vele azonos kurzusregény? Talán épp e kényszerű hamisítás miatt érezhetjük úgy, hogy a mikszáthi értelemben vett ideális irodalom és ideális politika olyan nehezen talál a valóságban egymásra?

Teslár Ákos

Fajtikáim

(Spiró György: *Feleségverseny*. Magvető, 2009)

„Nem történész vagyok, hanem író” – ezzel a mondattal kezdte *Hogyan győznek a provinciák?* – A Fogság c. regény történelmi hátteréről című történelmi előadását a Mindentudás Egyetemén 2006-ban Spiró György. Noha tényszerűen igazat mondott, a képet árnyalja, hogy Spiró egész életművét és közéleti imágóját is az átlagos magyar íróénál messze jobban meghatározza a történelem iránti szenvedélyes érdeklődés, egy jellegzetesen klasszikus, strukturális szempontú és radikálisan pesszimista történelmi

látásmód (ezeket a szavakat nem terminusként, csak hétköznapi nyelvérzékem szerint használom – nem történész vagyok, hanem író). Klasszikus ez a látásmód, amennyiben nem érintik meg a „történelem vége”-típusú modern elméletek, sokkal inkább a hagyományos, az antikvitástól kezdve halmozódó történelmi műveltséganyagot mozgósítja, és hisz az olyan nemes közhelyeknek, mint hogy a történelem megismétli önmagát, és hogy nincs új a nap alatt. Ennyiben strukturális szempontú, hiszen az ismétlődő mintázatokat, hatalmi képleteket találja meg a történelem szövetében, az emberi jellem fogyatékoságaiból vagy a balsors ciklikusságából adódó törvényszerűségeket ismeri fel. Ám érzékeli és érzékelteti azt is, hogy az ilyen törvényszerű ismétlődés felismerése nem segít abban, hogy elkerüljük a bajt – ilyen értelemben radikálisan pesszimista ez a történelmi látásmód: nemcsak azok kényszerülnek megismételni a hibákat, megélni a borzalmakat és belepusztulni a hülyeségbe, akik nem ismerik fel az összefüggéseket, hanem (majdnem) mindenki.

Az említett előadás végső tétele éppen az, hogy a Római Birodalommal történtek univerzális elvként a jelenre és a jövőre is alkalmazhatóak, ahogy arról Spiró a *Napjaink zsidói: a muzulmánok* című részben beszél: „A Római Birodalom története paradigmikus, alakulása későbbi birodalmak alakulására is jellemző. Az ókori zsidókéhoz hasonló szerepet ma a muzulmánok játszanak”, ők fogják a perifériáról indulva szétbomlasztani a centrumot; „Senecának igaza lehet: akit meghódítasz ma, az fog téged leigázni holnap”; „Az Egyesült Államok, az átmenetileg egyetlen szuperhatalom a muzulmán demográfiai problémát egyelőre szeptember 11. ellenére megúsza, a centrumba Dél-Amerika árad be feltartóztathatatlanul, és valamennyire Kína, amely a második világ pozíciójára esélyes.” Az ilyen történelmi látásmódot az író gyakran használja a magyar viszonyokat érintő interjúiban is, bennem mély nyomot hagyott például, amikor egyszer egy interjúban elmagyarázta, hogy a számtalan felesleges diplomás a szélsőjobb erősödéséhez fog vezetni. Homályos emlékeim szerint Spiró pár évvel ezelőtti esszéjében, a *Mit ír az ember, ha magyarul* is egymást követik a pesszimista, tragikus, értékvesztő hangoltságú kulturális elemzések, és a példákat – különösen, ha Spiró-szakértő lennék – bizonyára még hosszasan sorolhatnám.

Emiatt a történelemfelfogás miatt nevezhetjük történelmi regénynek a *Feleségverseny*t, annak ellenére, hogy az elképzelt jövőben játszódik, hiszen ezek az időtlenül érvényes, illetve időről-időre visszatérő történelmi mintázatok, és az egyének szintjén hozzájuk kapcsolható jellemhibák és sorsfordulók logikusan épp olyan jól vetíthetők a jövőbe, mint a múltba. Spiró szatirikus-utópisztikus történelmi regénye véleményem szerint nagyon problematikusra sikerült, vagy nem sikerült, ugyanakkor ez a történelmi érdeklődés és látásmód szervesen az életmű fő vonulatahoz kapcsolja a regényt. Mielőtt azonban kifejteném, milyen okait látom ennek a problematikusnak, röviden a Spiró körüli közéleti felbolydulásról, szigorúan zárójelben:

(Az idén érettségi feladattá lett Spiró miatt újra felmerült kérdés, ami az író hazafiságát firtatja, és adott esetben szeret-

né őt kizárni a „nemzeti irodalomból”, a „magyar írósgépből”, sajnos nem annyira az íróról és műveiről, mint a honi jobboldal egy részének szomorúan el- vagy visszamaradott kulturális beidegződéseiről szól, viszont ha a Spiró magyar írói mivoltára vonatkozó kérdést valódinak értelmezzük, arra a *Feleségverseny* is frappáns választ ad. A *Feleségverseny* ugyanis nagyon magyar könyv, amennyiben egy magyar író magyar nyelven olyasmikről ír, amik nagy részét kizárólag a mai Magyarországon élő magyarok képesek dekódolni – hiszen a szöveg legfontosabb szervezőelve, hogy a mi mai közéletünk pszichicáé apróságait túlozza el, figurazza ki, tehát az utópia legtöbb eleme a jellegzetesen lokális szocializációs előismeretek nélkül, például fordításban vagy nem jelentene semmit, vagy nem azt. Az irodalomtörténet tanúsága szerint a nemzetet pocskondiázó vagy provokáló szövegek írása általában nem hogy nem hazafiatlan, de jellegzetesen hazafias cselekedet: ki mást érdekelné ilyen szenvedélyesen a magyarság sorsa, mint a nemzetük sorsát szívükön viselő magyarokat? Azt pedig, hogy az Ady körüli hazafiatlansági viták kibombanása után száz évvel vannak még hazánkban olyan nagy csoportok, akik nem vették észre, hogy a „nemzetellenesnek” kikiáltott magyar írók később problémátlanul a nemzeti panteon részévé válnak, nehéz másnak tekinteni, mint a tájékozatlanság jelének. Szintén nehéz irodalomkritikailag relevánsként értelmezni az olyan – az interneten jelenleg is vitákat generáló – kifogásokat, mint hogy a szerző trágárul beszélteti a szereplőit, vagy hogy élesen valláskritikus passzusokat fogalmaz – hiszen mindkettő jelentős hagyományokra tekint vissza a magyar- és a világirodalomban, ráadásul utóbbi a könyv egyik leglendületesebben megírt része.)

A *Feleségverseny*t és szerzőjét tehát nem volna okos dolog ideológiai alapon meg- vagy elítélni, ám a regény mégis elszalasztott lehetőségnek tűnik, amelynek a hiányosságai most meghatározóbbnak látszanak, mint az erényei. Az alapötlet, az alapesztus számomra rokonszenves: egy nagy tudású, pályája csúcán lévő író – az általa vállalt értelmiségi szerepnek megfelelően – érdemben, karakteresen hozzászól a magyar társadalom előtt álló nehéz témákhoz, ráadásul sok esetben találó, szellemes torzképeket gyárt kisiklott jövőnkéről. Mély meglátásokban sincs hiány, a „magyarságról mint alanyról” tett állítások között például remek dolgok vannak, mint a teljesen alapvető „Gyűlölöm az államot, tessék az államnak eltartani engem.” (194) Valami mégis félrecsúszik.

Azt hiszem, a legfontosabb dolog, hogy mintha Spiró Györgyöt ebben a könyvben jobban érdekelt volna a történelem, mint az irodalom. Spiró persze mindig is öntörvényű, a kortárs magyar irodalom divatmozgásaitól nagyrészt független alkotó volt, akit sohasem lehetett igazán „irodalmi írónak” nevezni, az elmúlt évtizedek élenjáró magyar prózai teljesítményeinek nyelvi önreflexivitásához vagy lírai sűrítettségéhez viszonyítva. Ám sikeres, nagy műveiben mindig megtalálta a klasszikus ambícióval a nyelven túlra irányuló szándékainak megfelelő nyelvi formát, műfaji keretet. A *Feleségverseny* esetében az alkotó

fantáziát szinte teljesen a világteremtés, és nem a nyelv- vagy formateremtés köti le, így nem jön létre egy olyan kívánatos egyensúly, ahol a szöveg mint olvasnivaló megállna a lábán.

A legkomolyabb irodalmi probléma a könyvben szerintem az elbeszélői pozíció retorikai következetlensége. Erre – ha nem is ennyire kiemelten – a könyv korábbi kritikásai is felhívják a figyelmet, Károlyi Csaba (*A rossz énünk*, Élet és Irodalom, 2009/22) azt írja: „A narrátor pozíciójával is gond van. A jövőbeli történetekhez képesti jövőből beszél, sokszor nem világos, pontosan mi mikor is van” – tehát ő az elbeszélői helyzet követhetőbb kifejtését hiányolja. Szegő János (*Pácban*, Magyar Narancs, 2009/24) szerint: „Itt van például a narrációs beszédmód zavarba ejtő és nem indokolt kettőssége. A keretjáték szerint az elbeszélő megrendelésre írja meg Regina Hungarissima (lánykori nevén Vulnera Renáta) mesés regényét, tehát szépít, torzít, manipulál. Hamisít. És nincs is tisztában a homályos részletekkel, nincs, mert nem lehet minden információ birtokában. Könnyebben is hazudhat így. Máskor pedig mindentudó (és mindent jobban tudó) elbeszélőnek mutatkozik, akárcsak a *Fogság* objektív narrátora, és könyörtelenül okos retorikájával kiigazítja a hősök tévedéseit, azaz nem elleplezi, hanem leleplezi hülyeségüket. Mintha a paródia uralhatatlan lenne, mindent áthatna.”

Történelem ugyan kísérletek arra, hogy Spiró körülhatárolja azt a pontot, ahonnan az elbeszélő hivatásos tollnok a világot látja és meséli (főleg a könyv legelején, majd a végén, a 310–311. oldalon), erről a pozícióról azonban – a neki megfelelő célokkal, ismeretanyaggal, nyelvi kompetenciával, valamint a furcsán megválasztott regényműfajjal és a megcélzott hallgatósággal együtt – az idő nagy részében elfeledkezik: az epés, mizantróp ironia mindent elsodor. Az elbeszélő szereplőivel szembeni kultúrféltettség túlságosan is emlékeztet a spirói magánbeszéd szólamára, és – mivel ez utóbbit egy klasszikus műveltség- és értelmiségi felelősség-eszmény alapozza meg – túlságosan is mintha a múltból szólna. A jövőbeli elbeszélőnek – a regény minden főszereplőjéhez hasonlóan – érthető, megismerhető jellemre lenne szüksége, hiszen ő is egy volna a szereplők közül. De nincs neki. Nem tudjuk, milyen motivációja van, amikor például maró gúnnyal, gyűlölettel írja le a könyvben egyetlen bekezdésnyire feltűnő Fontos Fajtársat, vagy hogy miért írja le egyáltalán: „páncélozott dzsip hozta, nem lehetett több harmincnál, nyakkendőt viselt, fehér csíkos inget, az öltönyét már kihízta, de ragaszkodott hozzá, hogy a zakóját begombolva viselje, kidudorodott belőle a mellkasa meg a hasa, a feje kopasz volt és zsírosan fénylett, és mindig egyformán volt borostás.” (183) Ha – mint arra több utalás van – az elbeszélő számára elérhetetlenek a magyar nyelv és kultúra klasszikusai, és különben is mindenki évtizedekre visszamenően teljesen hülye körülötte, milyen alapon fogalmaz olykor mégis szépen, mint pl. hogy „fekete karikákat vetett a sötétség” (330), vagy honnan ismeri a „kármentő” kifejezést? Az elbeszélő definíciója szerint a könyv a későbbi királynő életrajza, Spiró azonban valójában nagy fiktív társadalmi tablót akart írni, amelyben a főhősnőt többször fejezetekre elhagyjuk, hogy